

MIŠKO SKRUZDĖS PRIEŠ SOVIETŲ LOKĮ

II DALIS

Neseniai KARYJE (2026 m. Nr. 3) rašėme apie kitataučius

kovotojus, pokariu įsitraukusius į Lietuvos partizanų kovą prieš sovietinę okupaciją. Tęsdami šią temą, pristatome išskirtinę vieno iš jų – vokiečių kario Adelberto Lohro – istoriją.

1945–1946 m. sandūra. Vėl vienas

1946 m. išvakarėse mūsų grupė subyrėjo. Antanas prieš mus stovėjo liūdnas. „Mielie draugai, – suburbėjo jis, – matote, mums vis sunkiau kur nors pasislėpti, turime išsiskirstyti.“ Mes su Fredu sustingę tylėjome. Ką dabar daryti? Fredas iš nevilties sulėmė: „Aš dar kartą pabandyčiau eiti pas žmones, kurie mane slėpė prieš prisijungiant prie jūsų, jei tik jie mane priims.“ Antanas paėmė iš mūsų ginklus ir tarė: „Jums geriau būti be ginklų, jei rusai jus sučiuptų!“

Atsisveikinome. Man labiau norėjosi

verkti, o ne juoktis. Su šia naujametinė naktimi man vėl baigėsi nepamirštamas gyvenimo etapas, kuris atnešė daug kančių, daug vargų, bet kartu leido patirti tikrą, tvirtą, drąsią vyrišką bendrystę nesavanaudišką daugelio vietos žmonių pagalbą.

Abu draugus pasiglemžė nakties tamsa, o aš vėl likau vienas. Kurį laiką pasislėpiau geraširdžio ir rūpestingo žmogaus palėpėje. Palėpė buvo šalta, bet gavau storų antklodžių ir pavalgyti. Iš tikrųjų man nepatiko būti šiame name, nes jis stovėjo tiesiai prie kelio. Išsčiau savo nuogastavimus šeiminkui. Jis geranoriškai ramino: „Nebijok, rusų čia nebus.“

Taip aš savo likimą perdaviau į to vyro rankas. Jis galėjo mane išduoti sovietams ir už tai gauti gerą premiją. Toks gyvenimas svetimoje šalyje tarp svetimų žmonių chaotiškais aplinkybėmis buvo nuolatinė rizika. Ilgai negalėjau užmigti. Apačioje, namuose, dar girdėjosi keli žmonės, linksmai švenčiantys Naujųjų metų išvakares. O aš padariau išvadą: seni metai man davė nedaug. Nors aš išgyvenau ir išmokau gyventi tarp lietuvių, mano padėtis liko beviltiška. Sutinkant 1945-uosius dar buvau vokiečių karys, nors ir be kuopos; dabar – tik pabėgėlis be namų, ramybės ir vilties. Praėjusiais metais aš dar galvojau,

Prisiminimų autorius Adelbert Lohr su žmona Klara Kettner-Lohr. Fotografuota jų auksinių vestuvių išvakarėse 2007 m. liepos 24 d.

kad galėčiau pasiduoti. Po 1945 m. įvykių ši galimybė iš manęs taip pat buvo atimta. Būdamas vokiečių karys negalėjau tikėtis jokių sovietų malonių, o kaip „banditui“ – juo labiau. Jei – o tai turėjau numatyti – NKVD sužinotų, kad kartu su Antanu buvau įsivėlęs į šaudynes, kurių metu nukovėme keturis enkavėdistus, jokio gailėstingumo nebūtų.

Ūkininkas laikėsi žodžio ir kelias dienas mane nuoširdžiai globojo. Kai jau susiruošiau eiti, jis paklausė: „Vokiet, kur tu dabar eini?“ Nevalingai atsakiau: „Nežinau!“ – „Tada pabūk pas mus dar porą dienų!“ Jis patarė man likti palėpėje ir niekada nepa-

miršdavo atnešti valgyti. Nejmanoma žodžiais išreikšti šių paprastų Lietuvos žmonių gerumo, pagalbos ir pasiryžimo rizikuoti – jie tikrai verti didžiausios pagarbos.

Taip čia praleidau dar kelias dienas, tada padėkojau už svetingumą ir kitą naktį tyliai išslinkau iš namų. Atsargiai nuėjęs tris kilometrus per mišką, pasiekiau kitą kaimą. Ten nedrąsiai pasibeldžiau pas žmones, kuriuos pažinojau per Antaną. Moteriškas balsas paklausė: „Kas čia?“ „Jurgis“, – tyliai atsakiau. Iškart atidarė duris. Ūkininkai nustebę pamatę mane vieną: „Kur Antanas ir Fredas?“ „Mes išsiskyrėme, nes atskirai žiemoti mums geriau, nei

kartu“, – paaiškinau. Vieną savaitę galėjau pasilikti pas šiuos ūkininkus, bet tik šieno kluone. Sutemus visada jie mane pasiimdavo į namus, kad galėčiau sušilti. Naktį sovietai niekur nesiryžo išeiti, nes patys bijojo partizanų.

Paskui keliavau toliau – glaudžiausi tai šen, tai ten, bet visada tik pas pažįstamus žmones. Vis dėlto niekada negalėjau būti tikras, ar sovietų siūloma piniginė premija nenumalšins noro padėti, rizikuojant savo gyvybę. Dabar man labai pravertė per pusmetį su Antanu sukauptos žinios apie vietos kalbą, kraštą ir žmones. Sausis, vasaris ir pusė kovo praėjo palyginti ramiai – man nė karto neprireikė bėgti nuo persekiotojų. Juk vis dar spaudė žiema ir aplinkui buvo pilna sniego.

Partizanų būryje

Kovo pabaigoje glaudžiausi vieno ūkininko tvarte. Jau buvo sutemę. Staiga sulojo šuo. Pro lentų plyšius stebėjau, kaip prie namo artėja keli ginkluoti vyrai. Maždaug po dešimties minučių į tvartą įsmuko ūkininko žmona: „Jurgi, eik į namus, atėjo partizanai!“ Negalėjau tuo patikėti, mane apėmė nerimas – argi mane išdavė? Vis dėlto, nors ir nepasitikėdamas, sekiau paskui ją. Vyrai mane priėmė draugiškai – visi paspaudė ranką, užsimezgė gyvas pokalbis. Eilinį kartą įsitikinau, kad mano įtarumas buvo nepagrįstas. Netrukus vienas iš vyrų pasiūlė: „Eime su mumis!“ Tai buvo būrio vadas slapyvardžiu *Strazdas*. Labai dvejojau vėl imtis ginklo. Tačiau ir šeimnininkai mane įkalbinėjo: „Jurgi, eik su jais, bent nebūsi nuolat vienas!“ Jie buvo teisūs. Mane šiaip ar taip medžiojo, o nuolatinis slapstymasis vienumoje ilgainiui tapo nepakeliamas. Lauke budint sargybiniams, mes kalbėjome gerą valandą. Kai partizanai jau ruošėsi palikti sodybą, buvau tvirtai nusprendęs eiti kartu.

Stovykloje sutikome dar keletą vyrų ir tris moteris. Jos visiems gamino maistą. Šios moterys buvo iš skirtingų šeimų, į mišką pasitraukusios kartu su savo broliais. Visi kovotojai turėjo slapyvardžius, vieni kitus žinojome tik iš jų. Dauguma buvo pasirinkę miško

gyvūnų vardus. Pats būrys vadinosi *Genio* vardu. Visi partizanai buvo patyrę sunkių rusų skriaudų ir visa širdimi nekętė savo engėjų. Jie buvo tvirtai pasiryžę nepasiduoti gyvi – dažniausiai taip ir nutikdavo. Per visą mano buvimo partizanų gretose laiką nemažai ginklo draugų pateko į sovietų apsupimą, tačiau nė vienas jiems neatiteko gyvas. Mane, sovietų persekiojamą ir besislapstantį vokiečių karį, partizanai priėmė kaip savą – jie tapo patikimais ir ištikimais draugais.

Miško stovykloje buvo keli nedideli antžeminiai bunkerėliai, suręsti iš rąstų, į viršų kiek smailėjančiais stogeliais. Visa tai buvo gerai užmaskuota šakomis, samanomis ir velėna – iš šalies mūsų „gyvenamieji būstai“ atrodė kaip natūralūs miško kauburiai. Šiose žeminėse stovėjo nedidelės geležinės krosnelės (vadindavo *buržuikomis*), jas kūrendavome dieną ir naktį. Valgi virėme lauke. Dūmų niekas nepastebėdavo, nes stovyklavietę buvome

įsirengę pačioje miško tankmėje. Rusai į girios gilumą išdrįsdavo įžengti tik per didžiąsias karines operacijas, kai susirinkdavo du ar trys šimtai kareivių. Kitais atvejais jie tik slankiodavo miško pakraščiais mažesnėmis, 15–20 vyrų grupėmis. Stovykloje nuolat nebūdavome – kartkartėmis mūsų būrys išeidavo į apylinkes.

Genio būrys kartais išaugdavo iki daugiau nei trisdešimties vyrų. Daugelis jaunuolių į mūsų gretas stodavo gavę šaukimus į sovietų kariuomenę. Jie nekętė okupantų, tad verčiau rinkosi mišką ir persekiojamo žvėries dalią, kad tik galėtų prisidėti prie Lietuvos laisvės kovos. Deja, laikui bėgant daug jų žuvo, nes kautynės su rusais – nors į atvirus mūsų ir stengėmės nesivelti – neišvengiamai įvykdavo.

Mes visada tikėjome ir tikėjome diplomatinio mūsų problemų sprendimo, tačiau jis, deja, taip ir nebuvo pasiektas. Daugelis laisvės kovoto-

jų vylėsi, kad netrukus kils karinis konfliktas tarp Vakarų valstybių ir Sovietų Sąjungos (SSRS), todėl, apimti desperatiškos vilties, kiekviename praskrendančiame lėktuve įžvelgdavo pirmuosius karo požymius. Stebėjome sovietų įgulas, okupacinės valdžios infrastruktūrą ir buvome pasirengę bet kurią akimirką stoti į kovą. Tačiau sovietai, Vakarams visiškai nesikišant, įsitvirtino užkariauotose šalyse ir įsikūrė ilgam. Netrukus ir mums tapo aišku: ką sovietai kartą užgrobė, to geru neuatiduos. Pasipriešinimas šiose pavergtose šalyse buvo milžiniškas, tačiau ilgainiui – be didžiųjų Vakarų valstybių pagalbos – išsilaisvinti buvo neįmanoma. Vien Lietuvoje tam tikru metu kovojo apie 40 000 partizanų. Stiprūs partizaniniai judėjimai veikė Latvijoje, Estijoje, ypač Ukrainoje. Stepano Banderos vardas buvo gerai žinomas ir mūsų būryje.

Genio partizanų grupės kovotojai. Pirmoje eilėje (prigulę) iš kairės: Šogas, Prisiminimų autorius Adelbert Lohr, Leonas Laurinskas-Liūtas. Antroje eilėje (pritūpę) iš kairės: Pranas Trijonis-Jaunutis ir Aleksas Trijonis-Genys (*Genio* grupės vadas). Trečioje eilėje (stovi) iš kairės: Elena Trijonaitė-Žvaigždutė, jos sesuo Stanislava Trijonaitė-Saulutė, Stanislava Trijonaitė-Aušrelė ir Antanas Kinsgaila-Strazdas. Fotografuota 1946 m.

* * *

Atėjęs pavasaris mūsų padėtį miške labai pagerino. Tačiau mums vis tiek nuolat reikėjo apsirūpinti maistu ir kitais būtiniausiais dalykais. Dažniausiai į užduotis vykdavome 8–10 vyrų grupėmis. Kartais kuriai nors grupei pavykdavo suorganizuoti didesnę reidą. Dažniausiai nusitaikydavome į kolūkius – tipinę komunistinę, valstybės valdomą ūkio formą, kurtą kaip vadinamieji žemės ūkio gamybos kooperatyvai. Tokiam žygiui reikėdavo vežimo. Jį dažniausiai privalėdavo duoti komunistų laikomas arba šnipinėjimu įtariamas valstietis. Kita vertus, tokiomis priemonėmis mes palengvindavome naštą tiems, kurie mums buvo palankūs ir savanoriškai rėmė mus iš paskutiniųjų. Maždaug 97 procentai gyventojų buvo mūsų pusėje, todėl buvome nuolat informuoti apie viską, kas vyko. Mus laiku įspėdavo, kai sovietai ar jų pagalbininkai ką nors planuodavo.

Balandžio viduryje iš ryšininkų sužinojome, kad Pranas Maselskis, Antano giminaitis, kuris 1945 m. rudenį mums į mišką atvežė lentas bunkerėlio statybai, nušovė Antaną ir už tai gavo 10 00 rublių premiją. Buvau sukrėstas Antano likimo ir pasibaisėjęs, kad Pranas, jo giminaitis, tapo išdaviku ir žudiku. Pranas buvo žinomas ir *Genio* grupei. To iš jo niekas nesitikėjo. Taip paaiškėjo ir mįslingas mūsų tuometinio bunkerėlio atradimas – Pranas jau tada buvo pasiryžęs išduoti – tai jis tada nuvedė enkavėdistus prie mūsų naujai įrengtos miško trobelės ir tik dėl Antano konspiracijos laikymosi tuomet likome gyvi.

Genio partizanų grupė nori nenori privalėjo reaguoti. Vidinė išdavystė visiems kėlė mirtiną pavojų, todėl imtis atsakomųjų priemonių vertė ne tik kerštas, bet ir savisauga. Kiekvienas, kuris galvojo apie partizanų išdavimą ir norėjo iš to pasipelnyti, turėjo žinoti, kad labai rizikuoja. Todėl vieną vakarą viena mūsų grupių apsupo Prano namą ir jį likvidavo. Apie šią atpildo akciją sužinojau tik vėliau, kai vėl visi susirinkome. Lietuviai laikė savo pareigą atsiskaityti su išdavikais.

Kaip jau minėjau, mes vieni kitus žinojome tik iš slapyvardžių. Jei so-

vietai kurį nors iš mūsų suimdavo, šis nežinodavo tikrųjų pavardžių, todėl negalėdavo nieko išduoti. Tai buvo labai svarbu, nes enkavėdistai suimtuosius kankindavo tol, kol šie prabilėdavo. Vien tik slapyvardžiai NKVD buvo bevečiai. Kita vertus, lietuviai retai patekdavo gyvi į sovietų rankas – jie kovodavo iki paskutinio šovinio, kurį pasilikdavo sau. Viena iš moterų, mūsų *Aušrelė*, apsupta sovietų, nusižudė kartu su savo draugu, kuris buvo mokytojas.

* * *

Visą 1946 m. vasarą klajojome po įvairius kaimus, dažniausiai – tik naktimis. Kartą, artėjant rytui, atsidūrėme netoli miško, tačiau užsukome pas vieną pažįstamą ūkininką ir nusprendėme pas jį praleisti dieną. Nors buvome daugiau nei dvidešimt vyrų, ūkininkas mus pamaitino, paskui išsiskirstėme name bei klėtyje. Prieš vidurdienį sargyba paskelbė pavojų – kaimo keliu važiuoja sovietų sunkvežimiai su NKVD kariais. Mūsų sodyba stovėjo maždaug už 300 metrų nuo kelio, ją iš trijų pusių juosiančio pasagos forma. Iki artimiausio miško buvo dar gerokai

daugiau nei kilometras.

Sunkvežimiai staiga sustojo. Rusai išsoko, įsiveržė į kaimą ir ėmė sistemingai krėsti namą po namo. Tikėtis nepastebėtiems pabėgti atviru lauku nebuvo jokių vilčių. Mes užėmėme pozicijas prie tvarto langelių. Ginkluoti trimis kulkosvaidžiais, automatais ir rankinėmis granatomis nesijautėme bejėgiai, tačiau širdys daužėsi – tai galas, nes sovietų buvo daugiau nei du šimtai. Beliko laukti. Enkavėdistai kruopščiai krėtė namą po namo, o mes ruošėmės mirčiai. Ūkininkai garsiai meldėsi ir verkė. Bet įvyko stebuklas!

Po pusvalandžio rusai sušuko: „Mūsų jau laukia!“ Įtampa atslūgo. Galiausiai jie tolumoje susirinko, sulipo į sunkvežimius ir nuvažiavo.

Negalėjome patikėti savo laime. Kiek matėme, kiekviena sodyba buvo kruopščiai apieškota. Kodėl jie aplenkė būtent šią sodybą? Diskutavome apie tai dar kelias savaites, bet paaiškinti tai ir neradome. Jei rusai būtų užėję, būtų kilusios baisios žudynės. Mes tikrai nebūtume išgyvenę, nors, užklupę rusus netikėtai, savo ginklais būtume pridarę jiems didelių nuostolių. Vis dar mirtinai išbalęs ūkininkas,

džiaugdamasis išsigelbėjimu, atnešė du butelius degtinės. Susirėmimas būtų kainavęs gyvybę ir jam, ir jo žmonai. Šeimininkai buvo laimingi ir jiems palengvėjo, kai vakare mes išvykome.

Toks jau buvo tas mūsų partizaniškas gyvenimas – tarsi šuns: nuolatinis bėgimas, kasdien vis kitoje vietoje, nuolatinis pavojus gyvybei. Tik giliai miške esančiose stovyklose jautėmės šiek tiek saugesni, tačiau ten negalėjome būti nuolat. Mums reikėjo atlikti užduotis, palaikyti ryšius su žmonėmis, žinoti naujienas, apsirūpinti maistu, drabužiais ir daugybe kitų

Lietuvos partizanų miško stovykla

dalykų. Trūko medicininės pagalbos, bet, laimė, visi likome sveiki. Buvome jauni, nuolat leidome laiką lauke tiek vasarą, tiek žiemą, todėl užsigrūdino. Lietuvos gamta ir gilūs miškai mus saugojo, suteikė prieglobstį – pasaulio supervalstybei SSRS buvome tarsi nepasiekiamas rakštis.

Man toks gyvenimas buvo ypač sunkus. Bendražygiai lietuviai buvo persekiojami kaip ir aš, tačiau jie kovojo savo tėvynėje. Jie kartais susitikdavo su artimaisiais ir turėjo bent viltį – nors ir miglotą, vis labiau blėstančią. Partizanai tikėjosi diplomatinio

sprendimo – tarptautinio susitarimo arba laisvojo pasaulio karinio konflikto su žmogaus teises niekinančia komunizmo sistema, ir buvo pasirengę prisidėti prie šios pergalės. Bet mes nuolat kamavomės mintimis, kiek dar truks šis vargas gyvenimas. Bėgo dienos, savaitės ir metai, tačiau niekas nesikeitė, o mūsų vis mažėjo. Vėl ir vėl kažkas tapdavo NKVD pasala ar egzekucijų aukomis.

1946 m. rudenį įsirengėme naują miško stovyklą, nes į senąją vedė per

daug pėdsakų. Miško keliukai ir takai dažniausiai būdavo šlapi, todėl ant jų neišvengiamai likdavo pėdsakų, nors į stovyklą visada grįždavome vis kitu keliu. Atšalus padėtis laikinai pagerėjo. Tačiau vėliau iškrito sniegas ir pėdsakų problema tapo dar aštresnė.

Atėjus laikui persikelti į naują stovyklą, atvykę radome ją sunaikintą. Kaip tai įvyko sužinoti nepavyko, bet buvo aišku, kad ją aptiko rusai. Buvome priversti kitoje vietoje įsirengti naują stovyklą – tai padarėme gruodžio pradžioje.

Atėjo 1946 m. Kalėdos. Kūčių

vakarą viena mūsų grupių – šeši vyrai ir moteris, visi tolimi giminių, – susiruošė į kaimus aplankyti giminių. Aš taip pat išdrįsau išeiti, nes per tiek laiko spėjau pažinti ir pamėgti nemažai žmonių. Šį kartą su savimi turėjau tik pistoletą, nors paprastai grupėje man tekdavo nešioti vokišką kulkosvaidį MG 42. Išvykome sutemus. Atsiskyrėme nuo kitų ir maždaug po keturių kilometrų pasiekiau namą miško pakraštyje. Ten ir ketinau praleisti Kūčių naktį.

Vienuoliktą valandą vakaro stovėdamas prie trobos durų suklusau –

veikiai supratau, kad iš mūsų stovyklos pusės aidi kulkosvaidžio serijos. Siaubą kėlė vis naujos papliūpos. Sodyboje ilgai neužsibuvau ir vidurnaktį tyliai pasitraukiau. Atsargiai slinkau kokius keturis kilometrus per mišką, tada dar du – per laukus, kol pasiekiau kitą, labiau atokią sodybą. Kas gi nutiko miške? Tris dienas praleidau pas įvairius ūkininkus klausydamasis gandų: enkavėdistai susirėmė su partizanais, trys žuvo, kai kam pavyko pasitraukti...

Po poros dienų atsargiai prisiartinau prie mūsų miško stovyklos. Ten radau savo kovos draugus – kautynės įvyko kažkur kitur. Likus dviem dienoms iki Naujųjų metų išvakarių, grįžo ir šį susirėmimą išgyvenę partizanai. Jie mums papasakojo daugiau apie šią tragišką istoriją. Paaiškėjo, kad tą vakarą partizanai nusprendė apsistoti Jancevičiaus sodyboje, esančioje tiesiog miško pakraštyje. Ten juos prieš vidurnaktį ir užklupo enkavėdistai. Sovietai iš karto pradėjo šaudyti į namą. „Įsivaizduok, – pasakojo vienas kovotojų, – tie enkavėdistai – bailiai – tris valandas apšaudė namą, bet vis tiek nedrįso eiti vidun. Pamažu jiems baigėsi šoviniai ir viskas nurimo. Kai kurie mūsų šoviniai per pievą nušliaužė aštuonis šimtus metrų iki miško pakraščio ir pasitraukė. Tačiau enkavėdistai vis tiek nešturmavo

pastato. Tik kitą dieną, apie penktą valandą vakaro, jie atsivedė civilių ir pasiuntė juos į namą, kad patikrintų, ar ten dar yra partizanų. Sovietai vidun įžengė tik tada, kai civiliai pranešė, kad likę tik lavonai...“

Po truputį atkūrėme įvykių eigą. Įtarimas dėl išdavystės buvo neišvengiamas. Bet kas tai padarė? Ir kaip? Mes spėliojome, bet konkrečių įrodymų rasti nepavyko. Taip nežinioje praėjo beveik mėnuo.

Tik 1947 m. sausio pabaigoje mūsų ryšininkai kaimuose sužinojo, kodėl Kūčių vakarą įvyko NKVD reidas. Vienas jaunuolis iš kaimyninio kaimo norėjo pasimatyti su mergina, gyvenusia sodyboje, kurioje buvo apsistoję septyni mūsų bendražygiai. Jis priėjo prie durų, tačiau mergina jo neįsileido. Apie aštuntą valandą vakaro jis dar prašėsi įleisti, o apie vidurnaktį prie šio namo jis jau atvedė enkavėdistus. Sovietai atidengė ugnį – kulų krušoje žuvo trys mūsų kovotojai, o mergina buvo suimta. Daugiau apie ją nieko negirdėjome.

Maždaug po trijų savaičių viena mūsų grupių sutemus prisiartinavo prie išdaviko namų. Ten gyveno du broliai, tačiau namie tebuvo vienas. Jis prisiekė, kad išdavė ne jis, o jo brolis ir nurodė, kur šis pasislėpęs. Mūsų kiai iškart apsupo kaimyno sodybą ir

Partizanai šalia antžeminio bunkerio

ten surado išdaviką. Per apklausą po ilgų neigimų jis prisipažino pranešęs rusams ir pats per mišką nuvedęs bei parodęs NKVD pareigūnams tą sodybą. Tai išdavikui reiškė mirties nuosprendį...

1947 m. balandžio 27-ąją buvo gana šilta, ramiai sėdėjome priešais savo bunkerėlius. Staiga, be jokio perspėjimo, vienas iš bendražygių nukreipė į mane pistoletą, lietuviškai keikė vokiečius ir grasino nušauti. Bandžiau staigiai pasitraukti, bet paslydau ir griuvau. Bendražygiai sugriebė įsiutusį vyrą, jį nuginklavo, surišo rankas ir pririšo prie medžio. Krisdamas išsinarinau dešinį petį. Skausmas buvo siaubingas. Visi bandymai atstatyti sąnarį į vietą buvo nesėkmingi – miško sąlygomis niekas negalėjo suteikti reikiamos pagalbos.

Bendražygius šis išpuolis labai papiktino. Jie atsiprašinėjo, bandė mane paguosti, tačiau vis tiek jaučiausi prislėgtas. Būdamas vienintelis vokiečių, *Genio* grupėje praleidau jau daugiau nei metus. Per tą laiką neturėjau jokios priežasties skųstis – buvau lygiateisis,

su manimi elgėsi kaip su bet kuriuo kitu kovotoju, visiems buvau tiesiog *Jurgis*.

Tačiau dabar man skubiai reikėjo gydytojo. Bendražygiai nepaliko manęs likimo valioje ir kitą rytą – 1947 m. balandžio 28 d. palydėjo pas ūkininką, įsikūrusį itin atokiaje vietoje tarp miškų. Teko nueiti apie penkis šesius kilometrus. Vyras ūkininkui paaiškino padėtį. Šis ir pats matė, kad esu su įtvaru ir kenčiu skausmus, tad iškart pasikinkė arklį ir išvažiavo pas gydytoją į už penkiolikos kilometrų esantį miestelį. Tai buvo didžiulė rizika, visi turėjo vieni kitais pasitikėti – mes ūkininku ir gydytoju, gydytojas – ūkininku ir mumis. Mes, išstatę gausią sargybą, likome sodyboje. Laukiant praėjo amžinybė; jau temstant ūkininkas sugrįžo, bet, deja, vienas. Hipokrato mokinyš nusprendė, kad rizika per didelė...

Visi buvo nusiminę. Naktį dėl siaubingo skausmo neužmigau nė minutėlį. Kitą rytą vyras dviem paroms išėjo į aplinkinius kaimus. Aš likau stovykloje. Naktimis petį skaudėjo dar labiau nei dieną. Ginklo valdyti negalėjau – dešinė ranka laikinai buvo visiškai nenaudinga.

Pietvakarių Lietuvos lygumų molingas dirvožemis sunkiai pralaidžia vandenį. Pavasarį lėtai tirpstant įšalui, šlapioje žemėje lengva palikti pėdsakų. Jų išvengti nepavykdavo, nors vyrai visada keitė maršrutus. Todėl pavasaris broliams partizanams atnešė naujų rūpesčių – norint išvengti susekimo, reikėjo statyti naują stovyklą. Tokioje situacijoje būčiau buvęs tik našta. Su vadais susitariau, kad laikinai, kol sugis ranka, pasitrauksiu pas žmones, iš kurių ir atėjau į būrį. Labai svarbu, kad apie tai žinojo tik trys vyrai. Buvo liūdna palikti draugus, kurie manimi nuoširdžiai rūpinosi. Išeidamas jiems palikau vokišką kulkosvaidį MG 42, o pistoletą pasilikau.

Pas ūkininkus Rimgailas

Išėjau liūdnas; ranka buvo įtvara. Bendražygiai linkėjo sėkmės, sveikatos ir kuo greičiau sugrįžti. Iki pažįstamo ūkininko teko eiti penkis kilometrus. Ten mane pamaitino. Toliau miško pakraščiu žingsniavau plačiu lanku aplink kaimą – dieną rizi-

kuoti trumpesniu keliu buvo pernelyg pavojinga. Nuėjęs dar tris kilometrus, pasiekiau senų pažįstamų Rimgailų sodybą.

Sulojo šuo, bet, išgirdęs švilptelėjimą, atpažino – tai buvo senas pažįstamas aviganis. Švelniai pasibeldžiau į langą ir mane įleido vidun. Namuose buvo tik Rimgailienė su sūnumi. Šie geri žmonės nuoširdžiai džiaugėsi ir norėjo, kad pasilikčiau. Jiems buvo smalsu, kas nutiko; ilgai kalbėjomės apie viską, kas įvyko nuo mano išėjimo į *Genio* būrį.

Rimgailų sodyba stovėjo ant kalvelės, todėl aplinka buvo gerai matoma. Iš kaimynų kiemo taip pat buvo galima pastebėti, kas čia užaina ar išeina, nors atstumas iki jų ir buvo beveik trys šimtai metrų. Dienomis slėpdavauši klėtyje – šiene įsirengiau gerą guolį. Maistą man atnešdavo gyvulių pašarui skirtame kibire, kad nieko

neįtartų kaimynai, su kuriais šeima nebendravo.

Ranka gijo sunkiai; kankino baimė dėl ateities. Gyvenimas vėl smarkiai pasikeitė – trūko tiesioginės partizanų paramos, likau priklausomas nuo ūkininkų gailėstingumo. Rimgailų geranoriškumas kėlė sąžinės graužatį – jie gi neturėjo manęs amžinai išlaikyti ir rizikuoti dėl to kylančiais pavojais.

Visą laiką slapstytis klėtyje buvo per daug pavojinga. Reikėjo įsirengti rimtesnę slėptuvę. Jauniausias Rimgailų sūnus Kazimieras sumanė tokią slėptuvę sumeistraiuti durpių sandėliuke. Idėja buvo gera, bet darbas laukė sunkus – pirmiausia reikėjo perkrauti didelį durpių kiekį. Su sužeista ranka mažai galėjau jam padėti. Nukrovus durpes, iš stiprių sijų ir storų lentų jis sukonstravo mažą slėptuvę – maždaug septyniasdešimties centimetrų aukščio, septyniasdešim-

ties centimetrų pločio ir dviejų metrų ilgio. Tiek, kad galėtų gulėti žmogus. Baigęs darbą, jis vėl sukrovė durpes ant slėptuvės – maždaug dviejų metrų aukščio – ir šone paliko mažą angą, pro kurią galėjo įlįsti vienas žmogus. Prieš šį įėjimą sukrovė šiaudų. Norėdamas ten pasislėpti, turėdavau pralįsti pro šiaudus ir iš vidaus užkišti angą. Iš išorės niekas negalėjo suprasti, kad čia įrengta slėptuvė. Esant ekstremaliai situacijai, tai teikė vilties išlikti.

Tokios situacijos ilgai laukti neteko, tačiau, likimo ironija, nauja slėptuvė pasinaudoti negalėjau. Vieną popietę pas kaimynus atvyko enkavedistų. Rimgailienė išgirdo ten lojant šunį – net šunys nemėgo rusų – ir atpažino pavojų, skubiai atbėgo į ganyklą ir liepė skubėti kartu. Nubėgome dar maždaug šimtą penkiasdešimt metrų iki lauke gulėjusios neįtartinos nedi-

XX a. pirmosios pusės Lietuvos ūkininkų gyvenamasis namas

Sovietų kareiviai šalia aptikto lauko bunkerio. Fotografuota 1952 m. Pietų Lietuvoje.

delės šiaudų krūvos. Ji greitai nustūmė šiaudus, pakėlė lentą, parodė nuleistas kopėčias ir paragino: „Jurgi, greičiau, greičiau!“ Tai buvo bulvių duobė. Aš dar nespėjau nusileisti iki apačios, kai ji jau uždėjo lentą atgal. Girdėjau užberiant šiaudus ir po akimirkos atsидūriau dviejų su puse metro gylyje, visiškoje tamsoje. Iki tol net neįtariau čia esant bulvių duobės.

Sovietai jau buvo beveik prie sodybos – šeimininkė vos spėjo parbėgti namo. Jie žvalgėsi visur, bandė iškaulyti tabako, apžiūrėjo beveik tuščią klėtį ir pasuko lauko keliuku, ėjusi apie dvidešimt metrų nuo slėptuvės tapusios bulvių duobės. Pusvalandį pratūnojęs tamsoje, išgirdau viršuje murmant praeinančius persekiotojus. Pavojus būti atsitiktinai aptiktam buvo didelis, vėl teko pripažinti, kad man labai pasisekė. Žinoma, pasisekė ir ūkininkams. Negalima neįvertinti, kaip šie paprasti žmonės manimi rūpinosi. Pokariu jų gyvenimas, dievulėliau, ir be to buvo sunkus, tačiau jie vis tiek aukojosi ir viskuo rizikavo dėl besislapstančio tolimos, bejėgės šalies kario.

Slėptuvės ir bunkeriai

Po šio įvykio kurį laiką slapsčiausi pas kitus žmones. Kai vieną dieną aš vėl užsukau pas Rimgailų šeimą, jų sūnus Kazimieras mane nustebino parodęs namo virtuvėje įrengtą slėptuvę. Paaiškėjo, kad slėptuvę jis įrengė specialiai man. Lietuvių virtuvėse tuo metu grindys dažniausiai būdavo molinės, o po jomis – nedidelis rūsys daržovėms. Tokiais atvejais buvo iškasama maždaug metro gylio ir 2x2 m pločio duobė. Sienos buvo paremtos perpjautais spygliuočių rąstais; virš jų buvo pagrindas iš lentų, tarsi lubos, ten įtaisytas 60x60 cm liukas, per kurį nusileidžiama žemyn. Tokiuose rūsiuose žmonės laikydavo nedidelę dalį bulvių ir kitų daržovių, o didesnė derliaus dalis likdavo lauke, bulvių duobėse, kuriomis man teko „mėgautis“ pakankamai ilgai.

Kazimieras šalia šio rūsio iškasė kitą duobę, kurios ilgis buvo 1,80 m, plotis ir gylis – po 60 centimetrų. Iškastą žemę jis naktį veždavo į gyvulių ganyklą ir suberdavo krūmuose. Duobę

jis išklojo lentomis ir uždėjo taip pat lentines lubas. Lubas padengė moliu, jį suplūkė, išlygino taip, kad niekuo nesiskirtų nuo aslos.

Norint patekti į slėptuvę, pirmiausia reikėjo nusileisti į bulvių rūšį, atsigulti ir vieną eglės pusrastį pastumti į vidų, o tada gulint įsiridenti šonu į slėptuvę. Patekus vidun, eglės rąstą buvo galima užstumti į buvusią vietą bei mediniu kuolu jį stabilizuoti. Iš esmės tai buvo gera slėptuvė, kurią jaunuolis sugalvojo ir sunkiu darbu padarė. Tačiau jei kas nors būtų nusileidęs ir plaktuku pakalęs į rąstus, jis iš karto būtų pastebėjęs, kad vienas jų skamba tuščiai. Vis dėlto realios krizinės situacijos metu ši slėptuvė pasiteisino.

Kaip tik vieną popietę buvau virtuvėje, kai staiga pasirodė penki NKVD vyrai. Man nebuvo galimybės pabėgti, todėl skubiai nusileidau į bulvių rūšį, įriedėjau į slėptuvę ir kaiščiu iš vidaus užtvirtinau eglinį pusrastį.

Veikiai rusai įsiveržė į namus, viską apžiūrėjo, įskaitant ir palėpę, tada atsisėdo ant šalia krosnies stovėjusio suolelio ir, kaip įprasta, paprašė tabako bei pieno. Vienas iš jų nuolat lazda

barbeno į molinį grindų pagrindą, kaip tik toje vietoje, kur buvo slėptuvės lubos – tarp manęs ir ruso buvo tik 30 cm aslos molio, todėl kiekvienas pabarbenimas smigo tiesiai į pervargusių mano nervų sistemą. Mano širdis tiesiog daužėsi, maniau, kad galėju net viršuje girdėtis, ir ši kančia tęsėsi pusantros valandos. Laimė, tuo metu nesukosėjau – tai būtų buvęs galas. Ir man, ir ūkininkams.

Kai rusai pagaliau patraukė toliau, mano šeimininkams akmuo nuo širdies nusirito net labiau nei man – jei būtų aptikę slėptuvę, jiems beveik nebūtų šanso išsisukti. Kur tik sovietai pasirodydavo, ten jie buvo nepageidaujami svečiai.

Tokia dvejopa patirtis su slėptuve pakišo man mintį įsirengti lauko bunkerį. Vasarą aš dažniausiai vis tiek slapstydavausi ganyklose ar mažose miško aikštelėse. Kazimierui ši idėja taip pat patiko.

Tačiau sykį, prieš įgyvendindamas sumanymą, patyriau dar vieną nepageidaujamą vizitą. Tuo metu rengiau,

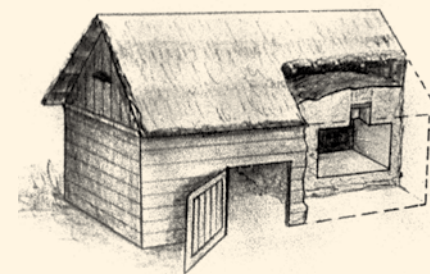
tiksliu, kūriau slėptuvę klojime – ilgą, gilų urvą šiene ir šiauduose. Slėptuvę buvau beveik pabaigęs, bet įlindimo vietos tinkamai užmaskuoti dar nespėjau. Būtent tuo ir užsiėmiau, kai staiga sulojo šuo. Per lentų plyšius sienoje žvilgtelėjau į tą pusę ir pamačiau apie dešimtį sovietų, kurie žygiavo link klojimo. Jie turėjo šunį. Apie pabėgimą nebuvo nė kalbos – tam trukdė sovietų šuo ir pelkėta, vandeniui užlieta vieta vienintelėje galimoje pasitraukimo kryptyje.

Greitai įkišau kelis javų pėdus į urvo įėjimą; rusų šuo baisiai lojo. Šeimininkė, išgirdusi sujudimą, išbėgo į lauką. Enkavėdistai – per plyšius galėjau matyti NKVD būdingas siauras uniforminių kelnų juostas – sustojo prie

tvarto. Vienas iš jų iš viršutinės krūtinės kišenės išsitraukė kažkokį lapelį ir rusiškai paklausė ūkininkės pavardės. Ūkininkė ją pasakė. Tada sovietams vadovavęs karininkas davė įsakymą viską apžiūrėti. Mano širdis vėl pradėjo daužytis, o baimės prakaitas tiesiog žliaugė. Neturėjau jokių vilčių ir galvojau, kad galas man jau čia pat, bet buvau pasiryžęs brangiai už tai „atsidėkoti“.

Kai prie įlindimo į mano urvą pasigirdo rusiška šneka, aš jau dešine ranka laikiau užtaisytą savo Vokietijos kariuomenės pistoletą. Buvau pasirengęs šauti, kai tik pasirodys enkavėdisto galva. Viskas kabojo ant plauko, bet staiga kalbos nutilo – arčiausiai įlindimo į urvą buvęs rusas kažkodėl

Partizanai slėptuves dažnai įsirengdavo ūkininkų klėtyse. Nuotraukose tipiška XX a. pirmos pusės klėtis ir KGB piešinys su įrengtos slėptuvės skerspjūviu.

Легенда:

1. Бункер обнаружен в деревне Микняны Дебейской волости, поисковой группой при помощи щупов.
2. Бункер находился в сарае.
3. Устроен в соломе, вход в него был сделан сверху соломы и тщательно маскировался содержателем бункера.
4. В бункере захвачено 2 бендита.

atsitraukė. Turėjau pasikliauti savo klausa – matyti nieko negalėjau. Girdėjau, kad tvartelyje rusas buvo ne vienas, kiti taip pat slampinėjo aplink.

Nerimas tęsėsi apie pusvalandį. Tada visa grupė vėl susirinko kieme, kur pro lentų plyšį galėjau juos stebėti. Lijo, visi buvo apsigaubę palapinsiaustėmis. Vyko trumpas pasitarimas su karininku. Rezultatas – įsakymas dar kartą viską patikrinti, nes čia turi būti banditas. Paieškos prasidėjo iš naujo ir mano viltis, kad viskas baigta, išblėso. Netrukus vėl kažkas sušlamėjo priešais mane ir vėl rankoje turėjau paruoštą pistoletą. Tačiau šį kartą rusas pasitraukė kiek greičiau, gauja vėl susirinko kieme. Vėl pasitarimas. Galiausiai jie, vesdami savo šunį už pavadžio, patraukė tolyn...

Užtruko valandą, kol nurimau, tada išlindau iš šieno ir šiaudų urvo. Jau buvo pradėję temti. Buvo aišku, kad mus kažkas turėjo išduoti. Tai leido

spėti ir lapelis NKVD karininko rankose, kuriame buvo ūkininko vardas, ir dukart apžiūrėta vieta. Mano globėjai patyrė milžinišką išbandymą, nes kratos metu turėjo nuslėpti baimę ir nerimą. Kalbantis apie tai, kas buvo tik įvykę, aš jiems pasakiau: „Čia daugiau negaliu būti. Kol kas neisiu nei į vieną pastatą, nei į jokią pastogę.“

Tamsoje palikau svetingus namus. Keletą savaitių dienomis slapstydavusi miškuose ir krūmynuose, naktimis užeidavau pas dar nuo Antano grupės laikų pažįstamus ūkininkus, kurie mane pamaitindavo. Bet šis naktinis slampinėjimas taip pat buvo pavojingas. Niekuomet negalėjai būti tikras, ar nesusitiksi su kuo nors arba ar tavęs neseka. Visos pavojingos situacijos tykojo iš už nugaros. Varginantis jausmas būti vienam visą dieną kankindavo, galvoje sukdavosi daug minčių.

* * *

Po šešių savaitių mane vėl patraukė nuvykti pas Rimgailų šeimą. Šuo iš karto mane atpažino ir pasitiko vizgindamas uodegą. Rimgailos davė man ženklą ateiti prie durų ir štai vėl buvau nuostabiai šiltoje virtuvėje. Man pagamino valgyti ir smalsavo, kur aš buvau visą tą laiką. Viską papasakojau ir paklausiau, ar enkavėdistai dar kartą čia buvo užėję. Nebuvo.

Tuo metu man kilo mintis įrengti nedidelį bunkerį gyvulių ganykloje. Apie tai pasikalbėjau su Kazimieru – bunkerių meistru. Jis norėjo pasitarti su savo tėvais ir po kelių dienų man davė teigiamą atsakymą. Paaiškinau jam, kad man reikėtų plonų lentų ir sijų. Jis atsakė: „Jurgi, galiu tau gauti šių medžiagų tik tada, kai būsiu kitame ūkyje, kurį dar tvarkome.“ Iš tiesų, po kelių dienų jis man atvežė reikiamų medžiagų. Ūkininkas dar paprašė manęs paaiškinti, kaip įsivaizduoju tą

bunkerį, ir mano sumanymą patvirtino. „Tikiuosi, kad viskas pavyks gerai“ – sumurmėjo. Tą viltį turėjau ir aš, bet tam tikra rizika slypi kiekviename tokio pobūdžio užsiėmime.

Dabar beliko tik palaukti tinkamos progos. Pradėti darbą glėjau tik per pilnatį, nes dirbti nepastebėtas galėjau tik naktį – už 100 metrų driekėsi lauko keliukas. Mano „darbo vieta“ nebuvo toli nuo tos vietos, kur bulvių duobėje slėpiausi nuo enkavėdistų. Dažnai troškau turėti saugų „pelės urvą“, o javų pėdų piramidės, kurias ūkininkai sustatė po derliaus nuėmimo, man dienomis tarnaudavo kaip puiki slėptuvė. Tačiau šios javų pėdų piramidės išbūdavo neilgai – jas suveždavo į kluoną, tad aš netekdavau savo lauko slėptuvės.

Pagaliau pilnatis man leido pradėti darbus. Pirmiausia gabalais nuėmiau velėną, kurią vėliau galėjau tvarkingai sudėlioti atgal. Tada iškasiau duobę,

kurios ilgis buvo 1,80 m, plotis 70 cm ir gylis 80 cm – pakankamai didelę, kad galėčiau joje išsitekti. Iškas-tą žemę vežiau karučiu į ganyklos pakraštį ir paskirstydavau tarp krūmų. Taip elgdavosi ir Kazimieras, kai kasė bunkerį virtuvėje. Dažniausiai dirbdavau iki saulėtekio. Prieš grįždamas į klojimą, uždengdavau darbo vietą šakomis, kad jos niekas nepastebėtų.

Klojime atsigulęs ant šieno palisdavau, kol ateidavo kas nors iš Rimgailų ir visada atnešdavo man šiek tiek maisto. Po „pusryčių“ įsliuogdavau į senąją slėptuvę durpių sandėliuke. Pavargęs ir išsekęs nuo sunkaus darbo aš iš karto užmigdavau. Vakarui artėjant išlįsdavau iš slėptuvės, pereidavau į klojimą, pavalgydavau ir vėl imdavusi darbo iki aušros.

Kai duobė buvo iškasta, aš ją apkaliau lentomis: pradžioje sienas, tada dugną ir galiausiai lubas. Šios lubos turėjo būti ypač tvirtos, nes turėjo

laikyti viršuje esančią žemę. Bunkerio liukui palikau maždaug 55×55 cm dydžio angą. Baigęs šiuos darbus, viską užpyliau žemėmis, o ant viršaus tvarkingai sudėjau velėną. Angai uždaryti sukaliau dangtį. Tai turėjau daryti dieną, nes naktį kaukšėti plaktuku nedrįsau. Bunkerio angos dangtį taip pat užpyliau žemėmis ir užmaskavau velėna; pritaisiau storą vielą, kuri viršuje buvo suformuota į žiedą taip, kad būtų patogų už jo paimti ir dangtį pakelti. Bunkerio karkasą sukaliau taip, kad jis į viršų siaurėtų – kad paviršiuje reikėtų mažesnį plotą maskuoti. Viduje mano lapės urvas buvo panašus į karstą ir priminė Kazimiero virtuvės slėptuvę, kuri jau kartą pravertė, kai ten enkavėdistai lazdomis beldė pusantros valandos ir drebino mano nervus. Velėną virš bunkerio vis palaistydavau, kad viskas gausiai ataugtų. Po kelių dienų viskas buvo taip gražiai susigulėję, kad niekas, net ir žinodamas, nebūtų įžiūrėjęs ko nors įtartino. Net šeimininkai turėjo gerokai paieškoti, kad surastų tą vietą. Šis naktinis darbas atitraukė mano dėmesį ir kėlė man kuklaus saugumo jausmą.

Jaučiausi palaiminto likimo ir laikiau stebuklu, kad apskritai įstengiau pasistatyti tą slėptuvę, nes išnerta mano ranka sugijo netaisyklingai. Nors nebegalėjau tinkamai valdyti ginklo, vis dėlto buvau vėl pajėgus dirbti, nors, baigus statybas, petį vėl gelė. Svarbiausia, kad šis naktinis darbas atitraukė mano dėmesį nuo kamujančių minčių ir suteikė bent minimalų saugumo jausmą. Po tiek neramių metų tai buvo tarytum stebuklas.

Tačiau visai netrukus įvyko ir antrasis, dar didesnis stebuklas: vieną naktį vėl pasirodė mano draugai iš *Genio* būrio. Apie tai labai džiugiai pranešė mane susiradęs Kazimieras: „Jurgi, tavo draugai iš miško čia!“ Ir iš tikrųjų troboje manęs laukė penki *Genio* būrio partizanai, seniai matyti ginklo broliai. Jie su džiaugsmu bei pasididžiavimu įteikė man laišką. Laišką iš Vokietijos, nuo Bodeno ežero – gyvą žinią iš namų! ■

Parengė Dalius Žygelis ir Imantas Tamošauskas

Tęsinys kitame KARIO numeryje

Adelberto Loro šeimos, Lietuvos ypatingojo archyvo, Okupacijų ir laisvės kovų muziejaus fondų, internetinių prieigų ir Daliaus Žygelio privačios kolekcijos nuotr.